

Energiamajandus ja gaasiturg

Energiamajanduse valdkonna vastu on suur avalik huvi, sest muutused selles mõjutavad üldist heaolu. Kuid erinevate huvigruppide, antud valdkonnas peamiselt tootjate ja tarbijate, heaolu muutub erinevalt ja üldjuhul alles mõningase viitajaga. Käesoleva teemalehe fookuses on Eesti energiamajanduse oluline osa – gaasiturg, millel seisavad lähiajal ees märkimisväärsed muutused. Valitsuse poolt jaanuaris algatatud maagaasiseaduse muutmise seaduse eelnõu on korduvalt arutatud Riigikogu majanduskomisjonis ning tänaseks on see läbinud ka teise lugemise täiskogus. Seaduse muutmise eesmärk on luua võimalused konkurentsi tekkimiseks Eesti gaasiturul, mille struktuur vastab praegu majanduslikult sisult „mittetäieliku konkurentsi“ tingimustele ning konkurentsiseaduse sõnastuses on tegemist „turgu valitseva“ ettevõtja ehk monopoliga. Turustruktuurina ei ole monopol seadusevastane moodustis, sest ka valitsused ise jagavad monopoli õigusi (nt patendid, kaubamärgid jmt). Probleem tekib pigem siis, kui monopol tegutseb otsese turumõju võimuga ja eesmärgiga maksimeerida liigkasum.

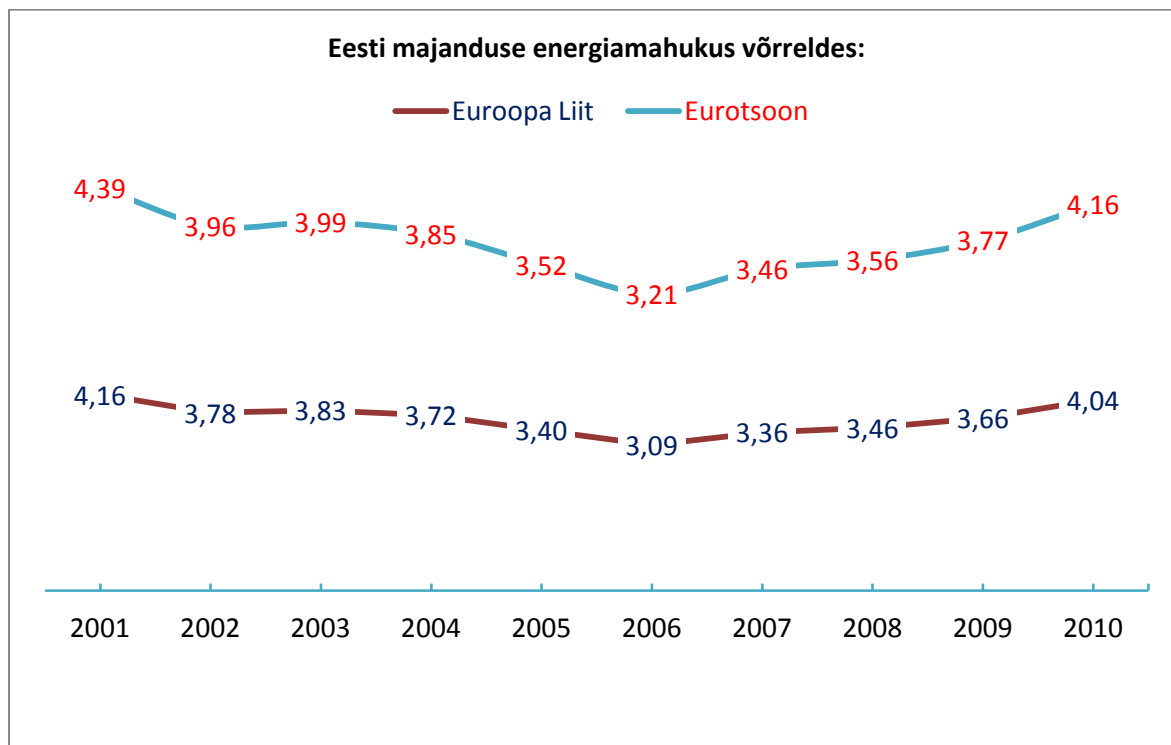
Euroopas on vähe sedavõrd energiasõltelisi riike kui Eesti – kuulume Bulgaaria ja Rumeeniaga esikolmikusse. Nimelt on Eesti majandus energiakulult ühiku lisandväärtuse kohta Bulgaaria kannul Euroopas teisel kohal. Rahvatulu iga euro kohta kulub meil neli korda enam energiat kui Euroopa Liidus keskmiselt ning see näitaja on Eurostati andmetel alates 2007. aastast kasvujoonel. Võrdluses peamiste kaubanduspartneritega paistab Eesti majandus eriti energiakulukas – 2010. aastal oli ühiku SKT energiamahukus 4,3 korda suurem kui Rootsis, ligi 3 korda suurem kui Soomes ning 1,8 korda suurem kui Lätis.

Riigikogu poolt kolme aasta eest heaks kiidetud energiamajanduse riiklik arengukava aastani 2020 märgib, et „Eesti majanduse energiamahukus on viimase viie aastaga märkimisväärselt vähenenud. Energiasüsteemis tervikuna on energiatõhususe potentsiaal ligi 20%.“ Joonisel 1 näeme arengukava sissejuhatuses nimetatust sootuks vastupidist arengut – majanduse energiamahukus on oluliselt kasvanud ja loodetud efektiivsuse kasv on asendunud ebatõhususe 20%-lise kasvuga. Sellise pildi saame, kui võrdleme SKT ühiku kohta tarbitud energiakulu kogu majanduse arvestuses möödunud kümnendi jooksul. Näiteks oli 2010. aastal energiakulu kogutoodangu ühiku suhtes Eestis üle nelja korra suurem kui Euroopa Liidus keskmiselt; sama võrdlus 2006. aasta kohta aga näitas vahet kolm korda. Seega on majanduse tegelik areng hoopis kaugenenud arengukava eesmärgist, mis omakorda tähendab, et midagi on valesti arengukava rakenduskavana koostatud energiasäästu sihtprogrammis.

Ligi neljandik Euroopa keskmisest ja ka Eesti energiakasutusest hõlmab gaasi tarbimine. Eesti avas oma siseturu maagaasile (aluseks lubadus liitumislepingus Euroopa Liiduga) 2007. aasta keskel, ent seda võib pidada formaalseks avatuseks, sest reaalselt konkurentsi pole see turg Eestis seni kogenud. Sisuliselt on meil tegemist välismonopoli Gazprom „koduturuga“. Eestisse imporditud maagaasist kulub rohkem kui kaks kolmandikku soojuse tootmiseks. Maagaasi, mille peamine komponent on metaan, peetakse mittetaastuvaks energiaallikaks¹.

¹ Enamus teadlasi on arvamusel, et maagaas tekkis erinevate füüsikalise-keemiliste protsesside teel surnud mereloomade ja meretaimede jäänustest 300-400 miljoni aasta eest.

Joonis 1. Energiakulu ühiku kogutoodangu kohta Eestis võrrelduna Euroopa Liidu keskmise ja eurotsooni keskmisega, EL ja eurotsoon = 1.

Allikas: Eurostat, autori arvutused

Maagaasi jaotamise, müügi ja võrguga liitumisega seonduvaid tegevusi reguleerib maagaasiseadus, mis jagab gaasitarbijad kodu- ja vabatarbijateks. Vastavalt seadusele on gaasi kodutarbijaks see, kes tarbib gaasi kodumajapidamises. Kodutarbijale müüdava gaasi hinna (täpsemalt aga müügmarginaali piirmäära) kooskõlastab gaasitarbija Konkurentsiametiga. Vabatarbija (st kes ei ole kodutarbija) soetab gaasi ostu/müügilepingus tähteldatud hinnaga. Seadusega nõutakse turgu valitsevalt gaasiettevõtjalt, et see impordiks gaasi „võimalikult soodsa hinnaga“ ja seda tehes lähtuks „headest äritavadest“. Gaasi hind Eestis sõltub nii tarbijast kui tarbitavast kogusest – mida suurem aastane tarbimine, seda väiksem ühiku hind. Lõplik kulu kodutarbijale koosneb kolmest komponendist: gaas, võrguteenuse tasu ja aktsiis.² Erinevate riikide võrdlemisel kasutatakse neist kolmest vaid gaasi hinda ning Eurostati andmetel on gaasi hind Eestis kodutarbijale Euroopa Liidu üks madalamaid (vaid Rumeenias on gaas odavam). Mittetaastuvate energiakandjate hinnatõus globaalselt on kujunenud nende kasvava tarbimise vältimatuks kaasnähtuseks ning selle trendi jätkumise tõttu ei ole põhjust oodata gaasi hinnakomponendi vähenemist, pigem on võimalik vastupidine areng.

Nagu on näha joonisel 2, saavutas maagaasi tarbimine maksimumi majandusbuumi aastatel 2006–2007 ning on surutise ajal taandunud alla 700 miljoni m³ aastas (ajaloolises vaates on see 1994. aasta tase). Konkurentsiameti hinnangul sõltub majanduse kogunõudlus gaasi järele „pikemas perspektiivis eelkõige väetisetootjast AS Nitrofert“ – eeldatavalt viiendik kogumahust.³

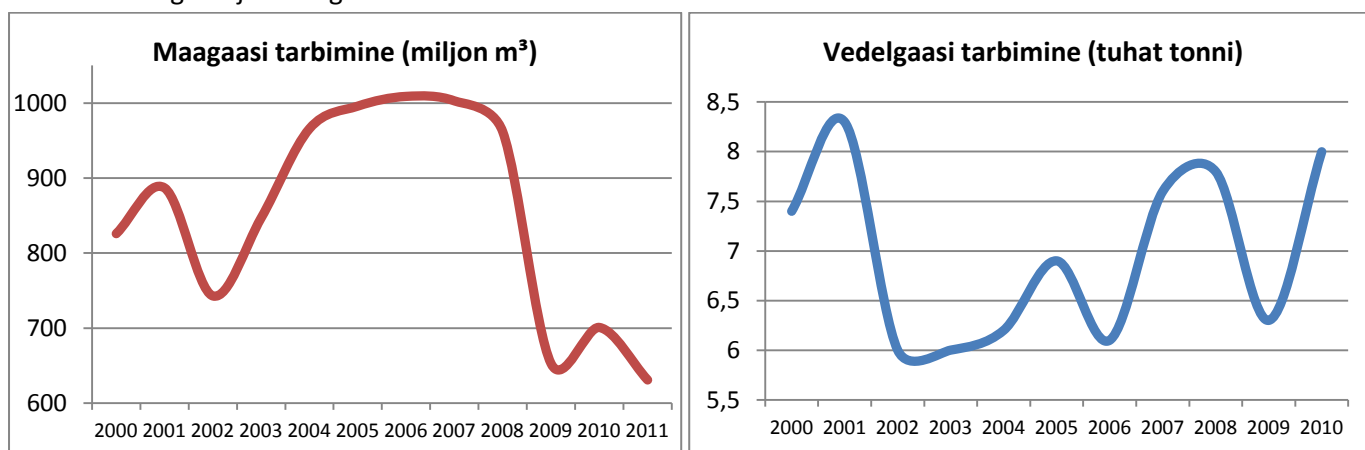
2012. aasta esimeses kvartalis tasuti maagaasi eest üle kahe korra suurem summa kui 2007. aasta alguses, ehkki koguseliselt on gaasi ligi viiendik vähem tarbitud. Majanduses tähendab see tarbija heaolu tunduvalt kahanemist tootja kasuks. Kuigi gaasi nõudlus on vähe elastne, pole see null ning hinnatõus kahandab tarbimist. Gaas on nõrga hinnaelastsusega normaalkaup, mis tähendab hinna tõusu pöördvõrdelist mõju tarbitud kogustele. SKT meelestu energiamahukuse oludes ning vajaduses liikuda tõhusama energiakasutuse suunas on hindadest kui majanduse valgusfoori isekorraldust turuhoovast abi. Euroopa Liidus keskmiselt oli 2011. aasta teises pooles

² Maagaasi praegune võrguhind on alla 10% gaasi lõpphinnast. Võrdluseks: elektri puhul on võrguteenuse hind ligi 50% lõpphinnast.

³ Rahvusvahelisse keemiakontserni OSTCHEM kuuluv ning intressitulu ja jaotamata kasumi arvel toimetav tehas pole juba 40 kuud järjest midagi tootnud ega Eesti majanduse arvestuses gaasinõudlust tekitanud.

maagaasi hind ligi 46% kallim kui Eestis, samas oli meie tööstustarbijaile hinnavahe Euroopaga oluliselt väiksem (18%).⁴

Joonis 2. Maagaasi ja vedelgaasi tarbimine Eestis

Allikad: Statistikaamet, AS Eesti Gaas

Maagaasi peamine vahendaja Eesti majandusse (jaeturst üle 90%) on kontsern Eesti Gaas oma ettevõtjate AS Eesti Gaas, AS EG Ehitus ja AS EG Võrguteenus kaudu. 2011. aasta majandusaruande kohaselt müüs AS Eesti Gaas ligi 631 miljonit m³ maagaasi (võrreldes eelmise aastaga 10% vähem) ning sellest kogusest ostsid vabatarbijad (st tööstused) 91% ja kodutarbijad alla 9%. Võrguteenuse sisuks on gaasivarustuse süsteemide hooldamine, arendamine, renoveerimine ja gaasitööde teostamine (ettevõtja asutati 2006. aasta alguses ELi eeskirjade ja Eesti seadusandluse nõuetest tulenevalt). AS EG Ehitus moodustati 2004. aasta lõpus ning firma põhitegevus on gaasitorustike ja rajatiste ehitamine, projekteerimine ning gaasi- ja küttesüsteemide müük, paigaldus ja hooldus.

Kuna reaalselt toimiv gaasi nõ konkurentsiturul Eestis puudub ja riskidest suurim on piirkonna riikide täielik sõltuvus gaasitarnetest Venemaalt, peaks probleemi maandama veeldatud gaasi⁵ terminali ehitus ning selle kaudu majandusse täiendava gaasitarbija tulek (mis on vastavalt Konkurentsiameti nägemusele Balti riikide ja Soome ühine terminal). Selleni jõudmine on valitsuse arvates pikema protsessi tulemus, mille käigus gaasimajanduse taristu eraldatakse tootjast ning muutused lükkab käima maagaasiseaduse muutmise seadus (166 SE). Konkurentsi arenemine gaasi jaeturul on juba toimunud, ent tarneahela alguspunkti osas veel mitte. Põhimõtteline eesmärk on kirjas ka energiamajanduse riiklikus arengukavas: *konkurentsi saab sel turul suurendada veeldatud maagaasi ja vedelgaasi terminalide rajamisega ... tuleb otsida võimalusi ka maagaasi süsteemihalduri omandiliste suhete eristamiseks*. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium on hinnanud Eesti ja Soome vahelise gaasitoru kogumaksumuseks 100 miljonit eurot, ent see ei lahenda Venemaa kui tarnijamonopoli küsimust. Seega oleks võimalik variant lisada vedelgaasi terminal olemasoleva võrgu ühte otsa, aga kogu taristu on praegu Eesti Gaasi kontserni halduses.

Gaasivõrgustiku eraldamisega kontsernist tõstatub küsimus selle protsessi maksumusest. Arutelu käivitus käesoleva aasta alguses ning huvipooled on avaldanud hinnanguid põhivõrgustiku väärtusest. Neist olulisemad saab reastada miljonites eurodes arvamuse esitaja ja hinnangu sisu alusel järgmiselt: 25 (reguleeritud väärtus, Elering); 50 (bilansiline väärtus, Konkurentsiamet); 120 (ostu-müügitehingu võimalik hind, MKM ja Riigikontroll); 200-300 (OÜ Balti Gaas); 400-500 (AS Eesti Gaas). Konkurentsiturul puudumise tõttu on suur erinevus hinnangutes mõistetav, sest vaid vabal turul selgub hind ning kui konkurentsi pole, määravad hinna muud tegurid. Võttes aluseks toodud hinnangute keskvaartuse, kujuneks võrgustiku võimalik eksproprieerimine eurodesse ümber arvestatuna sama suureks, kui on tarbitud maagaasi maksumus Eestis aasta jooksul kokku (ca 120 miljonit eurot).

⁴ Varasemalt on Konkurentsiamet leidnud, et Eesti Gaas on rikkunud konkurentsiseadust, müües „sarnastele tarbijatele gaasi ebavõrdse hinnaga“ (osundatud originaaltekst lk. 76 autori rõhutusega). Võrguteenuse hinna kujunemine on Konkurentsiameti järelevalve all ning selle nüansid on täpsemalt kirjas 2009. aastal valminud aruandes elektri- ja gaasiturust ning ameti kodulehel.

⁵ Maagaasi muutmine vedelikuks toimub gaasi jahutamise teel, mille tulemusena aine maht kahaneb ligi 600 korda ning vajab seetõttu palju vähem ladestamisruumi ja on kergem transportida.

Sarnane protsess Eestis gaasitaristu ümber toimuvaga on kulgemas mõnes teiseski Euroopa Liidu riigis. Näiteks on võrgu eraldamine kavas Itaalias, Kreekas ja Tšehhis. *Gas Infrastructure Europe'i* (GIE) andmetel, mis esindab 70 erineva gaasitaristu firma huvisid 25 riigis, on huvi vedelgaasi terminalide vastu Läänemere piirkonnas suur. Meile lähemalolevaist riikidest on vedelgaasi terminali ehitus praegu käimas Poolas ning mahuliselt sama suurt kavandab OÜ Balti Gaas Paldiskisse. Leedu Klaipedos Nafta, Läti Latvenergo ning Soome Gasum on GIE-le teatanud võimalikust soovist rajada igaüks oma vedelgaasi terminal keskpikas perspektiivis. Konsultatsioonifirma Pöyry raportis, mille tellis Elering piirkonna gaasimajanduse lahenduste kohta, sisaldub soovitus keskenduda regionaalsele aspektile. Gaasituru liberaliseerimise kohta leiti aga, et suurim kasu kogu piirkonna jaoks oleks ühise gaasitaristu kujundamine, mida lisaks praegusele võrgustikule täiendaksid vedelgaasi „sisend“ ning Eesti-Soome gaasijuhe. Selline projekt on kulukas, ent võimaldab kaasata ELi rahastamist; peamiseks takistuseks nn regionaalse arengu teel kujunevad poliitilised ja logistilised probleemid. Pöyry üks peamisi soovitusi on aga suurendada nõudlust gaasi vastu ja argumendiks tuuakse ülemineku võimalus põlevkivilt gaasiturbiinidele Eesti elektritootmises. Joonisel 2 täheldame, et nõudlus gaasi vastu on viimastel aastatel ligi kolmandiku kahanenud. Niisiis gaasi kui mittetaastuva ressursi tarbimine on vähenenud ja see on vastavuses üldise põhimõttega suurendada taastuvate energiakandjate kasutamise osakaalu (kui kogu energiatarbimine kas jääb samaks või väheneb). Seevastu gaasi tarbimisele õhutamine ei lahenda põhimõttelist muret majanduse arengu jätkusuutlikkusest.

Kuna Eesti energiabilansist olulise osa moodustab import, siis on mittetaastuvate energiakandjate hinnatõus olnud ja saab ka edaspidi olema tõsiseks teguriks nii kaubavahetusolude kui ka tarbija heaolu halvenemisel. Seetõttu ei saa olla loogilisemat järeltulekut energiakulude vähendamisel ja üldise konkurentsivõime parandamisel kui vajadus oluliselt vähendada majanduse energiamahukust. Konkurentsitingimuste muutmine või kulukvootide saamine ei pruugi kaasa tuua oodatavat kvalitatiivset muutust. Energia tarbimise oluline kahandamine ühiku SKT kujunemisel on Eesti peamine eesmärk ning jätkusuutlik majandamine peab murdma 2007. aastal alanud energiamahukuse kasvu trendi; kui sellele aitab kaasa gaasivõrgustiku eraldamine tarnijast, on muudatused turul igati teretulnud.

Lauri Luiker
nõunik
tel 6507

Kasutatud allikad:

- Energiamajanduse riiklik [arengukava](#) aastani 2020
- Konkurentsiameti [aruanne](#) elektri- ja gaasiturust Eestis
- Gaasituru liberaliseerimine Eestis, [raport](#), Pöyry Management Consulting Ltd, oktoober 2011
- Gaasi ülekandevõrgu omandiline eraldamine, [analüüs](#), PwC Advisors, LAWIN, aprill 2012
- *Gas Infrastructure Europe* [ülevaated](#)
- Eurostat, Eesti Statistikaamet
- AS Eesti Gaas majandusaruanded